

Zbigniew Grzegorowski

Instytucja „służby specjalne”: jej geneza i zakres kompetencyjny

Wywiad zalicza się do jednych z najstarszych instytucji na świecie¹. Już w Starym Testamencie wskazano na ich znaczenie, noszące znamiona życia społecznego. Z usług tajnych służb korzystano w starożytności, kiedy Mojżesz wysłał wywiadowców do ziemi Kanaan z polecenia Jahwe, który przemówił do niego: „Wyslij mężów, aby przebadali ziemię Kanaan, którą przeznaczam dla synów Izraela. Wyślijcie po jednym mężu, z każdego pokolenia waszych ojców, i to same osoby znaczniejsze”².

Zadania wywiadowcze w starożytności mogły wykonywać wybrane jednostki³. Istotą wyboru jest powierzenie misji wywiadowczej jednostkom, których status społeczny był wysoki. Z punktu widzenia bezpieczeństwa tajnej operacji, a także jedną z przesłanek jej powodzenia, istotne było wybranie osób o wysokiej pozycji społecznej, gdyż byli oni w niewielkim stopniu podatni na wpływy obcego otoczenia⁴.

W Syrii znaleziono glinianą tabliczkę pochodzącą z XVIII w. p.n.e., która była świadectwem wykorzystywania szpiegów jako zakładników. Jeden z władców państwa – uwalniając szpiegów, nie otrzymał w zamian okupu, który miał obiecany⁵. Wodzowie starożytni, jak Aleksander Wielki, Hannibal, Juliusz Cezar, czy też czasów nowożytnych, jak Napoleon Bonaparte, Otto Bismarck, wielką uwagę przywiązywali do problemu pozyskiwania niezbędnych informacji o przeciwniku lub przekazywania informacji nieważnych, przy jednoczesnym ochranianiu przed nim własnych zamierzeń i działań⁶. Aleksander Wielki wprowadził cenzurę listów, a było to w czasie prowadzonych przez niego wojen perskich w latach 334–327 p.n.e.⁷ Hannibal, będąc

---

¹ K. Grünberg, *Szpiedzy Stalina. Z dziejów wywiadu radzieckiego*, Warszawa 1998, s. 5; *Rola służb specjalnych*, red. A. Żebrowski, Kraków 1999, s. 3.

² *Stary Testament*, Poznań 1973, Księga Liczb (13, 1–2), s. 237.

³ A. Codevilla, *Wywiad w nowym stuleciu*, Warszawa 1997, s. 11–13.

⁴ R. Seth, *Tajni agenci*, Warszawa 1960, s. 3–5.

⁵ N. Polmar, T.B. Allen, *Księga szpiegów. Encyklopedia*, Warszawa 2000, s. IX.

⁶ *Rola służb specjalnych...*, s. 14; A. Codevilla, *Wywiad...*, s. 12.

⁷ R. Seth, *Tajni...*, s. 34–36.

w okresie II wojny punickiej w Italii, która toczyła się w latach 218–201 p.n.e., wysyłał przed własną armią setki szpiegów dla zebrania danych o rzymskim wojsku. W bitwie nad Jeziorem Trazymeńskim, która rozegrała się 24 czerwca 217 r. p.n.e., zdecydowane zwycięstwo nad oddziałami rzymskimi pomogły mu odnieść zdobyte wiadomości o ich położeniu i sile, podczas gdy dowódcy sił rzymskich nie dysponowali podobnymi informacjami o wojskach Hannibala. Juliusz Cezar szeroko wykorzystywał wywiad w czasie podboju Galii, w latach 58–51 p.n.e., regularnie wysyłając swoich ludzi z fałszywymi wiadomościami do nieprzyjaciela⁸.

Antoniusz, uciekając w 358 roku n.e., zabrał ze sobą plan rozlokowania wojsk. Rzymski żołnierz, który uciekł do Persów, powrócił wkrótce do rzymskich szeregów w roli podwójnego agenta. Cesarz Bizancjum Justynian I otrzymał informacje wywiadowcze o obrońcach oblężonego miasta, ale ich nie wykorzystał. Pewien arabski urzędnik zanotował w XI w., że królowie wysyłają ambasadorów nie tylko w celach dyplomatycznych, ale również wywiadowczych⁹.

We wczesnej historii Japonii zbieraniem informacji zajmowali się astrologowie, praktycy numerologii, znawcy astromancji i wróżbici. W XII wieku, gdy Japonią rządzą szogunowie, wywiad opierał się mniej na ludziach o nadprzyrodzonych zdolnościach, a bardziej na informatorach¹⁰.

W Anglii szpiegostwo rozwinęło się za czasów sir Francisca Walsinghama, sekretarza stanu i doradcy królowej Elżbiety I. Walsingham stworzył w Anglii organizację wywiadowczą wymierzoną w pierwszym rzędzie przeciwko katolikom. Cieszył się wprawdzie poparciem Elżbiety I, ale prowadzone operacje szpiegowskie finansował z własnej szkatuły. W 1573 r. zaczął budować organizację wywiadowczą, która miała agentów we Francji, w Niemczech, we Włoszech, w Niderlandach, w Hiszpanii, i w Turcji. Spenetrowała nawet niektóre cudzoziemskie dwory. Walsingham i wielu jego agentów studiowało na uniwersytecie w Cambridge¹¹.

Na dużą skalę rozbudowano wywiad w czasie panowania cesarza Francji Napoleona Bonaparte. Poleciał on zorganizować tajne biuro, które według jego wytycznych i pod jego nadzorem zajmowało się gromadzeniem informacji. Jego agenci byli wysyłani do nieprzyjaciela z konkretnymi zadaniami szpiegowskimi¹², jak np. w 1805 r., podczas wojny Napoleona z Austrią i Rosją¹³, pod pozorem wydalenia z Francji za szpiegostwo na rzecz Austrii skierowany został do Wiednia jako węgierski arystokrata jeden z agentów. Przekazał on austriackiemu dowódcy wojskowemu wiadomości o Fran-

⁸ Ibidem, s. 36.

⁹ N. Polmar, T.B. Allen, *Księga...*, s. IX–X.

¹⁰ R. Lamont-Brown, *Kempeitai – japońska tajna policja*, Warszawa 2004, s. 8–20.

¹¹ N. Polmar, T.B. Allen, *Księga...*, s. X.

¹² J. Czerniak, *5 wieków tajnej wojny. Z historii wywiadów*, Warszawa 1971, s. 190–191.

¹³ J. Lubicz-Pachoński, *Kościuszko po insurekcji 1794–1817*, Lublin 1986, s. 147–148.

cuzach, wcześniej przygotowane przez tajne biuro. Tym zdobył zaufanie Austriaków i wkrótce został szefem wywiadu Austrii. Austriacki generał otrzymał od wywiadu austriackiego, „wiarygodne” wiadomości o wycofywaniu się Francuzów z linii Renu. W związku z tym podjął decyzję o jak najszybszym ataku na wojska francuskie, docierając aż do Paryża. Generał wojsk austriackich stwierdził, że jest okrążony i pod miejscowością Ulm dostał się do niewoli wraz z 18 generałami i kilkudziesięcioma tysiącami doborowego wojska¹⁴.

Kancelarz Prus Otto von Bismarck, przygotowując się do wojny z Francją, doprowadził do zorganizowania na szeroką skalę działalności wywiadowczej wobec tego kraju¹⁵. Inicjatywą, aktywnością i zdolnościami w tym dziele wykazał się Wilhelm Stieber – adwokat pochodzący z urzędniczej rodziny, mianowany w 1871 r. ministrem policji oraz szefem wywiadu i kontrwywiadu Niemiec. Penetrował terytorium Francji poprzez olbrzymią, dochodzącą do kilkudziesięciu tysięcy armię szpiegów, prowadząc wywiad o charakterze, jak już wtedy zaczęto określać, totalnym. Pozyskiwano bowiem wiadomości natury militarnej, politycznej i ekonomicznej. Utworzył on również sprawnie i bezwzględnie działający kontrwywiad dla ochrony własnych, głównie wojskowych i politycznych tajemnic. Szczegółowe wywiadowcze rozpoznanie Francji przez szpiegów Wilhelm Stiebera w dużym stopniu przyczyniło się do całkowitego przegrania przez nią wojny z Prusami w 1871 r. Działalność wywiadowczo-dywersyjną Wilhelm Stieber prowadził za pośrednictwem agentów, a niejednokrotnie i osobiście, pod statusem dyplomaty¹⁶.

W kolejnych dziesięcioleciach w polityce wewnętrznej Niemiec, służby wywiadowcze zaangażowane były w prześladowania działaczy ruchu socjalistycznego, natomiast poza granicami kraju, zadania wywiadu związane były przede wszystkim z działalnością dywersyjną¹⁷.

Niemiecki wywiad wojskowy funkcjonował jako Biuro Informacyjne Nachrichtenbüro, który został założony w dniu 11 lutego 1867 r. przez szefa Sztabu Generalnego Helmutha Moltke¹⁸.

Pod koniec XIX w. w Niemczech istniały cztery rodzaje służb wywiadowczych¹⁹:

- wywiad gospodarczy;
- jednostka wywiadu Ministerstwa Spraw Zagranicznych, z nastawieniem na politykę wobec świata arabsko-muzułmańskiego;

¹⁴ J. Czerniak, *5 wieków...*, s. 191–192.

¹⁵ S. Lewicki, *Szpiedzy Kajzera i Hitlera*, Warszawa 1978, s. 32.

¹⁶ Ibidem, s. 32–33; K. Gelles, *Niemiecko-niemiecka wojna wywiadów*, [w:] *Służby specjalne. Przyszłość i teraźniejszość*, red. G. Rdzanek, G. Tokarz, Wrocław 2009, s. 63–64.

¹⁷ Ibidem, s. 63–64.

¹⁸ R. Faligot, R. Kauffer, *Służby specjalne. Historia wywiadu i kontrwywiadu*, Warszawa 1998, s. 22; R. Kilarski, *Organizacja wywiadowcza Reinherda Galena*, Warszawa 1978, s. 15.

¹⁹ R. Faligot, R. Kauffer, *Służby specjalne...*, s. 23.

- Służba Wywiadu (Nachrichtendienst)²⁰;
- wywiad morski.

Służba wywiadowcza Francji zapoczątkowana została w 1870 r. po klęsce pod Sedanem, gdy szpiedzy Otto von Bismarcka działali już tam od ok. 15 lat. W Niemczech natomiast nie było żadnego francuskiego agenta. Dekretem z 8 czerwca 1871 r. nowo powstała III Republika utworzyła Wydział Statystyki i Rozpoznania Wojskowego, który poddano pod opiekę Sztabu Głównego 2. Biura, nazywanego Służbą Wywiadu lub Służbą Specjalną²¹.

Początki brytyjskich tajnych służb wiążą się z okresem panowania królowej Wiktorii, a następnie królowej Elżbiety I w II połowie XVI w. Oficjalnie jednak w 1870 r. powstała Intelligence Branch, która w 1895 r. przekształciła się w Intelligence Division, która została podzielona na sekcje, obejmujące różne obszary geograficzne na świecie²². W Wielkiej Brytanii niemalże od samego początku sprawy państwowe obejmowano klauzulą „poufne”. W celu ochrony informacji, bardziej zaostrzono przepisy o wyjawianiu tajemnicy państwowej, co pozwala na skuteczniejszą kontrolę przepływu informacji pochodzących od organów państwowych każdego szczebla²³.

Od 1887 r. w Wielkiej Brytanii istniał wywiad wojskowy (*Military Intelligence*), lecz nie działał on skutecznie, co wynikało głównie z braku przyznawanych przez rząd środków finansowych na jego działalność. Najlepiej finansowa spośród brytyjskich instytucji była Rogal Navy. Pomimo tego, że posiadała swoją organizację wywiadowczą, bazowała tylko na zbieraniu kwestionariuszy wśród dowództwa marynarki. Dopiero konflikt z Burami w Afryce Południowej spowodował ewolucję służb specjalnych²⁴, co wynikało z poniesienia poważnych strat przez siły brytyjskie.

Brytyjskie, cywilne służby specjalne składają się obecnie z trzech agencji: Służba Bezpieczeństwa (*Security Service*), znana pod nazwą MI5, Tajna Służba Wywiadowcza (*Secret Intelligence Service*, SIS), działająca jako MI6 oraz Centrala Łączności Rządowej (*Government Communications Headquarters*, GCHQ). Służba Bezpieczeństwa wykonuje zadania kontrwywiadowcze i podlega ministrowi spraw wewnętrznych (*Home Secretary*). SIS wykonuje misje działania wywiadowcze, podobnie jak GCHQ, która zajmuje się wywiadem elektronicznym i nasłuchem radiowym²⁵.

²⁰ Odpowiednik francuskiej SR – Service de Renseignement oraz brytyjskiego SIS – Secret Intelligence Service.

²¹ R. Faligot, R. Kauffer, *Służby specjalne. Historia...*, s. 24.

²² Ibidem, s. 36–37.

²³ J. Kowal, *Brytyjskie służby specjalne*, [w:] *Służby specjalne. Przeszłość i teraźniejszość*, red. G. Rdzanek, G. Tokarz, Wrocław 2009, s. 9–10.

²⁴ S. Michalak, *O służbach specjalnych brytyjskim parlamencie. Dzieje parlamentarnej kontroli służb specjalnych w Wielkiej Brytanii (1909–1994)*, Warszawa 2006, s. 61.

²⁵ Ibidem, s. 9.

W carskiej Rosji tajne służby powstały za panowania cara Mikołaja I, a więc w połowie XIX w. i nosiły nazwę ochrony²⁶. 7 grudnia 1917 r. została utworzona Ogólnorosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kонтrewolucją i Sabotażem (Cze-Ka), na czele której stanął działacz komunistyczny Feliks Dzierżyński (1877–1926). (Cze-Ka miała między innymi udaremniać tzw. „spiski imperialistyczne”, uknute przez Intelligence Service lub 2. Biura, infiltrować „białych”²⁷. Cze-Ka ukierunkowany był na wywiad polityczny i kontrwywiad, w czasie I wojny światowej podlegający dowództwu Armii Czerwonej²⁸.

Po I wojnie światowej wywiad radziecki powstał jako oficjalna instytucja w strukturze państwa, co wynikało z przyjęcia strategii politycznej wyznawanej przez Józefa Stalina (1878–1953), który wskazywał, że stabilizacja systemu kapitalistycznego będzie długotrwała i wzrośnie prawdopodobieństwo nowej interwencji zbrojnej przeciwko ZSRR. Konieczne jest wobec tego intensywne uprzemysłowienie ZSRR i stworzenie warunków dla budowy wielkich zakładów zbrojeniowych²⁹. 21 października 1918 r. powstał Główny Zarząd Wywiadu (GRU), który miał za zadanie przede wszystkim prowadzić wywiad wojskowy, wywiad polityczny, gospodarczy i dyplomatyczny oraz zajmować się działaniami z zakresu kontrwywiadu³⁰. Wywiad radziecki likwidował wszystkich, których podejrzewano o szpiegostwo, a także tych, którym nie udowodniono takiego działania, ale byli przeciwnikami rządzącej opcji politycznej.

Przykładem takiego działania służb specjalnych było np. rozstrzelanie 11 czerwca 1937 r. marszałka Michaiła Nikołajewicza Tuchaczewskiego, oskarżonego o spisek państwowy i szpiegostwo na rzecz Niemiec. Było to sfabrykowane przy udziale wywiadu niemieckiego, a dowody tej współpracy zostały podrzucone Stalinowi. Jednocześnie w ślad za tą egzekucją poszła likwidacja w latach 1937–1938 ponad 40 tys. oficerów Armii Czerwonej, wśród których było 3 spośród 5 marszałków, 13 z 15 dowódców, 57 spośród 85 dowódców korpusu, 110 ze 195 dowódców dywizji, 220 z 406 dowódców brygad³¹.

We Włoszech w 1899 r. przed sądem w Nicei stanął generał Giletta di San Giuseppe³², który odpowiadał za „czyn szpiegowski, mogący stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa zewnętrznego państwa”, jednak nie było oficjalnych dowodów na

²⁶ M. Ruszczyk, *Agenci i prowokatorzy*, Warszawa 1993, s. 8.

²⁷ R. Faligot, R. Kauffer, *Służby specjalne. Historia...*, s. 135.

²⁸ K. Grönberg, *Szpiedzy Stalina...*, s. 139.

²⁹ Ibidem, s. 139.

³⁰ Ibidem, s. 139; N. Polmar, T. B. Allen, *Księga...*, s. 224.

³¹ Z.S. Bielousowa, *Od paktu wschodniego do Monachium: zakrety dyplomacji francuskiej (1934–1938)*, [w:] *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939*, t. III: *W dobie Monachium*, red. S. Sierpow-ski, Poznań 1992, s. 62.

³² *Italian general sentenced. The French Government Holds San Giuseppe Guilty of Espionage*, „The New York Times”, 17.06.1899; <http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?>

działalność szpiegowską. Jednak pierwsza nowoczesna służba wywiadu włoskiego powstała w 1863 r. i nazywała się Biuro I (Uffizio I) – „I”, jak Informacja. Po klęsce Włochów w 1866 r. z Austrią tajne służby Włoch zostały rozwiązane. Ponownie zostały utworzone w 1900 r.³³

Japoński system policyjny nosi nazwę *keistatsu*. Jest to połączenie centralistycznej i totalitarnej struktury policyjnej z epoki przed II wojną światową z której wyłoniła się tajna policja pod nazwą *Kempeitai* (w 1881 r.), będąca formacją ze zdecentralizowanymi lokalnymi jednostkami policyjnymi i posiadająca szerokie uprawnienia³⁴. Geneza wywiadu japońskiego wiąże się z osobą cesarza Mutsuhito (1867–1912) i 1875 r., w którym japońscy emisariusze udali się do Niemiec na spotkanie z Wilhelmem Stieberem – szefem pruskich tajnych służb, zwracając się z prośbą o pomoc w zorganizowaniu służb wywiadu. W 1878 r. do Japonii udała się niemiecka misja, aby przeprowadzić reorganizację i modernizację armii, co spowodowało powstanie służb wywiadu cesarskiego sztabu generalnego – *Kanseikyoku*. Tworzenie tajnych służb wieńczyła utworzona w 1911 r. inna agencja bezpieczeństwa, jednostka specjalna, będąca pod kuratelą Ministerstwa Sprawiedliwości, pod nazwą *Tokko*³⁵.

W Stanach Zjednoczonych Ameryki pierwszą z organizacji szpiegowskich było Biuro Wywiadu Morskiego – *Office of Naval Intelligence* – powstałe 23 marca 1882 r. Trzy lata później została utworzona pierwsza służba wojskowego wywiadu amerykańskiego, nazwana *Military Information Department (MID)*. W 1917 r. służba ta została podzielona na trzy człony: administrację, informację i cenzurę wojenną³⁶.

Wzmianki dotyczące współpracy władz polskich z wywiadem można również spotkać w działaniach Józefa Piłsudskiego (1867–1935). W lutym 1914 r. wygłosił on w sali Towarzystwa Geograficznego w Paryżu odczyt na temat wybuchu wojny i rozkładu sił sojuszniczych, a także szans Polski w przyszłym konflikcie³⁷. Był to również czas współpracy Józefa Piłsudskiego z wywiadem austro-węgierskim. Prowadzone rozmowy przewidywały między innymi ewentualność wybuchu powstania w Królestwie Polskim, w razie wojny między obydwoma państwami powstania przeciw Rosji³⁸.

Po I wojnie światowej, gdy w wielu państwach na świecie działalność służb specjalnych prawnie i instytucjonalnie była usankcjonowana, w Polsce rozpoczął się kształtować nowy ład państwowy. W okresie międzywojennym polskie służby wywiadowcze ukierunkowały swoje działania głównie w stosunku do Niemiec, w obsza-

³³ R. Faligot, R. Kauffer, *Służby specjalne. Historia...*, s. 55.

³⁴ R. Lamont-Brown, *Kempeitai...*, s. 21.

³⁵ R. Faligot, R. Kauffer, *Służby specjalne. Historia...*, s. 58.

³⁶ *Ibidem*, s. 61, 125.

³⁷ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. III, Warszawa 1937, s. 174.

³⁸ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867–1935*, Warszawa 1988, s. 151–160.

rze remilitaryzacji sił wojskowych, a następnie w kontekście przygotowań ich do II wojny światowej³⁹.

Od zakończenia I wojny światowej aż do wybuchu II wojny światowej w 1939 r. toczyła się m.in. walka wywiadowcza między Polską i Niemcami. Działalność wywiadu niemieckiego miała charakter agresywny, zaborczy, natomiast wywiad polski prowadził w stosunku do Niemiec politykę obronną⁴⁰.

Efektom działań polskich służb specjalnych w Niemczech było m.in. rozwiązanie tajemnicy nowoczesnej, niemieckiej, elektrycznej maszyny szyfrującej Enigmy, która posłużyła przez okres całej II wojny światowej do przechwytywania nadawanej za jej pomocą niemieckiej korespondencji, dzięki czemu dowództwa armii sił sprzymierzonych dużo wcześniej znały treść rozkazów. Dzięki temu wojska alianckie uzyskały przewagę w wojnie.

Polski wywiad i kontrwywiad nie zawsze umiał pozyskać ważne informacje, gdyż np. instytucje te nie rozpoznały skutków niemiecko-radzieckiego porozumienia z sierpnia 1939 r. Ribbentrop–Mołotow, który miał niebagatelne znaczenie dla przyszłości stosunków międzynarodowych w Europie. Ambasador RP w Moskwie Wacław Grzybowski (1887–1959) stwierdził w raporcie dla ministra Józefa Becka (1894–1944) z dn. 29 sierpnia 1939 r., a więc prawie tydzień po zawarciu paktu Ribbentrop–Mołotow, że jego podpisanie „znacznie odciążyło” sytuację Polski. Kierownik Referatu „Rosja” w Wydziale Studiów II Oddziału Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, ppłk dypl. Olgierd Giedroyć (ur. 1897) oświadczył przed organami badającymi z ramienia władz RP na emigracji przyczyny klęski we wrześniu 1939 r., że o dojściu do skutku porozumienia Hitlera ze Stalinem pracownicy Referatu „Rosja” dowiedzieli się z radzieckiej prasy. Kierownik Referatu „Wschód” w Wydziale Wywiadowczym, kpt. Jerzy Niezbrzycki (1902–1968), minimalizował znaczenie paktu Ribbentrop–Mołotow i ewentualnej agresji Rosji na Polskę⁴¹.

Pełna instytucjonalizacja struktur wywiadowczych w Europie i organizacyjne usamodzielnienie tajnych służb nastąpiło dopiero w II połowie XIX i w początkach XX stulecia⁴².

³⁹ *Rola służb...*, s. 23–24; Por. także: W. Kozaczuk, *Bitwa i tajemnice. Służby wywiadowcze Polski i Rzeszy Niemieckiej 1922–1939*, Warszawa 1967; L. Gondek, *Działalność Abwehry na terenie Polski 1933–1939*, Warszawa 1971; idem, *Wywiad polski w Trzeciej Rzeszy 1934–1939. Zarys struktury, taktyki i efektów obronnego działania*, Gdańsk 1975.

⁴⁰ *Rola służb specjalnych...*, s. 24–25.

⁴¹ *Diariusz i teki Jana Szembeka (1935–1945)*, t. 4: *Diariusz i dokumentacja za rok 1938, diariusz i dokumentacja za rok 1939*, raport W. Grzybowskiego dla J. Becka z 29 sierpnia 1939 r., oprac. przez J. Zarańskiego, zał. Nr 15, s. 771.

⁴² W 1887 r. powołano w Wielkiej Brytanii urzędy Dyrektora Wojskowej Służby Wywiadowczej (DMI) oraz Dyrektora Morskiej Służby Wywiadowczej (DNI). W 1904 r. DMI został rozwiązany z powodu negatywnych doświadczeń z okresu wojny burskiej. Nieco później utworzono Komitet Obrony Imperialnej, który dał początek istniejącej do dziś instytucji wywiadowczej MI5; C. Taracha, *Szpiedzy*

Rodowód cywilnego aparatu bezpieczeństwa sięga marca 1944 r., kiedy to około studwudziestoosobowa grupa Polaków rozpoczęła kurs w szkole NKWD w Kujbyszewie⁴³. W dn. 21 lipca 1944 roku, wraz z powstaniem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, został utworzony Resort Bezpieczeństwa Publicznego, a w ramach jego struktur główną rolę zaczął odgrywać, powstały 1 sierpnia 1944 r. Wydział Kontrwywiadu. Skupił on praktycznie wszystkie jednostki operacyjne cywilnych służb specjalnych. W grudniu 1944 r. liczba tajnych funkcjonariuszy resortu wzrosła do 3 tysięcy osób⁴⁴.

W Polsce instytucjonalizacja służb specjalnych wiąże się z końcem II wojny światowej. W 1944 r. strukturę służb specjalnych tworzyły następujące komórki⁴⁵:

- Resort (Ministerstwo) Bezpieczeństwa Publicznego (1944–1954),
- Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego (1954–1956),
- Służba Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1956–1990),
- Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (1945–1951),
- Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (1951–1990),
- Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego/Ministerstwa Obrony Narodowej/ Komitet ds. Bezpieczeństwa Państwa (1945–1957),
- Wojskowa Służba Wewnętrzna Ministerstwa Obrony Narodowej (1957–1990).

Po przekształceniu PKWN w Rząd Tymczasowy, w styczniu 1945 r. wydział ten (jeden z dziewięciu istniejących wówczas w resorcie) stał się częścią Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Obejmował on wtedy osiem sekcji⁴⁶.

Od kwietnia 1945 r. w centrali w Warszawie powstały kolejne departamenty, których do końca 1945 r. powołano cztery (oprócz pięciu samodzielnych wydziałów podległych ministrowi)⁴⁷. W terenie zorganizowano 15 Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego oraz ponad dwieście analogicznych jednostek na poziomie powiatu. Z chwilą, gdy cały kraj został objęty siecią urzędów, liczba funkcjonariuszy UB dynamicznie się powiększyła, osiągając w grudniu 1945 r. stan 24 000 osób⁴⁸.

---

i dyplomaci. Wywiad hiszpański w XVIII w., Lublin 2005, s. 10; N. West, *MI5. British Security Service Operations 1909–1945*, Granada 1983, s. 37–38.

⁴³ *Szkoła NKWD. Wspomnienie oficera UB, urodzonego na Wołyniu*, [w:] S. Marat, J. Snopkiewicz, *Ludzie bezpieki. Dokumentacja czasu bezprawia*, Warszawa 1990, s. 344–346.

⁴⁴ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1990*, Warszawa 1991, s. 133.

⁴⁵ L. Pawlikowicz, *Zarys ewolucji...*, s. 51.

⁴⁶ Oprócz wydziału kontrwywiadowczego istniały ponadto wydziały do spraw: kartotek, łączności i techniki operacyjnej, zaopatrzenia, cenzury, więzień i obozów, kadr, ochrony rządu oraz ochrony jeńców wojennych – H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów*, Warszawa 1997, s. 21–22.

⁴⁷ Por. wykaz jednostek organizacyjnych Resortu BP i Ministerstwa BP – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Biuro „C” *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, tom I, MSW 1978, [w:] M. Piotrowski, *Ludzie bezpieki*, Lublin 1999, s. 53–57.

⁴⁸ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 22–23.

W latach 1946–1948, gdy większość działań operacyjnych podejmowanych przez organy bezpieczeństwa podporządkowana była likwidacji opozycyjnych oddziałów zbrojnych, nastąpiła dalsza rozbudowa struktur służb specjalnych.

W grudniu 1946 r. istniało w centrali 6 departamentów oraz trzy samodzielne wydziały, a dwa lata później, w grudniu 1948 r. liczba departamentów wzrosła do 9⁴⁹. Pomimo szeregu zmian organizacyjnych, liczba funkcjonariuszy tak szybko nie zwiększała się. W końcu 1948 r. w strukturach tajnych służb Urzędu Bezpieczeństwa zatrudnionych było ogółem 26 600 funkcjonariuszy⁵⁰.

Na przełomie lat 40. i 50., działalność służb specjalnych Polski coraz częściej ingerowała w różne sfery życia społecznego, w tym także elit partyjno-państwowych. W lipcu 1950 r. w centrali w Warszawie funkcjonowało 13 departamentów, zaś w maju 1953 r. – 22⁵¹. W tymże roku tajne służby osiągnęły najwyższy poziom, trwającego nieprzerwanie od 1944 r., rozwoju strukturalnego i etatowego. W 1953 r. istniało w terenie 17 Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego, 2 Miejskie Urzędy na prawach WUBP, 268 Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego oraz 5 Miejskich Urzędów na prawach PUBP. Wszystkie te urzędy zatrudniały ogółem 33 200 etatowych funkcjonariuszy⁵². Był to najwyższy liczebnie stan służb specjalnych w całej historii Polski powojennej.

We wrześniu 1954 r., za pośrednictwem Radia „Wolna Europa”, zaczęły docierać do kraju audycje byłego wicedyrektora Departamentu X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, ppłk. Józefa Światło (1915–1975), zbiegłego na Zachód w końcu 1953 r. Ujawniono w nich szczegóły dotyczące dyspozycyjności polskiego aparatu partyjno-państwowego wobec władz radzieckich oraz skali bezprawia mającej miejsce w działaniach organów bezpieczeństwa publicznego⁵³. 7 grudnia 1954 r. – na podstawie dekretu Rady Państwa o naczelnym organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego⁵⁴ – rozwiązano Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego⁵⁵. Na jego miejsce powołano dwa niezależne organy⁵⁶:

⁴⁹ Wykaz jednostek organizacyjnych Resortu BP i Ministerstwa BP – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Biuro „C” *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, tom I, MSW 1978, [w:] M. Piotrowski, *Ludzie...*, s. 53–57.

⁵⁰ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 24.

⁵¹ Wykaz jednostek organizacyjnych Resortu BP i Ministerstwa BP – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Biuro „C” *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978. Centrala*, tom I, MSW 1978, [w:] M. Piotrowski, *Ludzie...*, s. 53–57.

⁵² H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 27.

⁵³ Z. Bażyński, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii*, Kraków 1990, s. 3–132; H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 112; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1990...*, s. 226.

⁵⁴ Dekret z dnia 7 grudnia 1954 r. Rady Państwa o naczelnym organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego Dz.U. 1954, nr 54, poz. 269.

⁵⁵ *Protokół z konferencji Najwyższego Aktywu MBP z listopada 1954 r.*, „Kultura” 1992, nr 11, s. 3–35; H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 112–114.

⁵⁶ L. Pawlikowicz, *Zarys ewolucji...*, s. 55.

- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – sprawujące kontrolę nad byłymi formacjami policyjno-ochronnymi (głównie Milicją Obywatelską i więziennictwem) oraz wojskowymi (KBW i WOP) dawnego Ministerstwa BP;
- Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego przy Radzie Ministrów – zarządzający zreorganizowanym aparatem cywilnych służb specjalnych.

Podstawowe założenia reformy polskich organów bezpieczeństwa były podobne do rozwiązań przyjętych w marcu 1954 r. w Związku Radzieckim, gdzie także oddzielono ministerialny nadzór nad znajdującymi się dotychczas w jednym resorcie jednostkami policyjno-ochronnymi i wojskami wewnętrznymi od nadzoru nad strukturą służb specjalnych. Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego formalnie nie posiadał już rangi ministerialnej, jednak jego znaczenie polityczne było nadal duże.

Zachodzące w latach 1955–1956 w Polsce procesy społeczno-polityczne spowodowały, iż w ramach Komitetu dość często dokonywano zmian strukturalnych⁵⁷:

- 21 kwietnia 1955 r. utworzono w ramach Departamentu IX Biuro „W” (do spraw perlustracji korespondencji);
- 28 kwietnia 1955 r. Biuro Wojskowe przemianowano na Samodzielny Wydział „C”;
- 14 maja 1955 r. zmieniono nazwę Komendantury na Komendanturę Ochrony Komitetu ds. Bezpieczeństwa Państwa;
- 3 września 1955 r. włączono w skład Komitetu Główny Zarząd Informacji⁵⁸ (do spraw kontrwywiadu wojskowego);
- 15 grudnia 1955 r. Biuro „W”, które działało dotychczas w ramach Departamentu IX, uzyskało status samodzielnej jednostki organizacyjnej Komitetu;
- 15 grudnia 1955 r. Wydział „B” przemianowano na Biuro „B”.

W 1955 r., po włączeniu w skład Komitetu Bezpieczeństwa Publicznego Głównego Zarządu Informacji WP, stan liczebny służb specjalnych zgrupowanych w Komitetu ds. BP przekroczył próg 33 tys. osób (sięgnął wówczas 31 100 funkcjonariuszy)⁵⁹.

Po wydarzeniach październikowych 1956 r., w kierownictwie PZPR ponowiono dyskusję na temat reorganizacji cywilnych służb bezpieczeństwa. Nowo wybrany I sekretarz KC PZPR, Władysław Gomułka (1905–1982), usiłował pozbyć się z organów bezpieczeństwa większość personelu dawnego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Komitetowi do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego zarzucano bowiem

⁵⁷ Ibidem, s. 56–57.

⁵⁸ Włączenie Głównego Zarządu Informacji WP w skład Komitetu ds. BP wymagało przyjęcia przez Radę Ministrów 3 września 1955 r. uchwały nr 683 oraz wydania przez Przewodniczącego Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego, Ministra Spraw Wewnętrznych i Ministra Spraw Obrony Narodowej w dniu 14 września Zarządzenia 094/55.

⁵⁹ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 139.

małą skuteczność działań, zwłaszcza w odniesieniu do braku wyprzedzających informacji na temat poznańskich wystąpień robotniczych w czerwcu 1956 r.⁶⁰

Istota reorganizacji polegała na ponownej integracji tajnych służb Komitetu ds. BP z formacjami dotychczasowego MSW. Ustawa o zmianie organizacji naczelnych organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego (likwidująca Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego i przekazująca jego dotychczasowe jednostki organizacyjne pod resortową kontrolę ministra spraw wewnętrznych) została uchwalona 13 listopada 1956 r.⁶¹ Zmieniła się także struktura organizacyjna samych tajnych służb. Ogólna liczba departamentów spadła z 14 do 8, w tym departamentów operacyjnych – z 10 do 3⁶².

W strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nie znalazł się Główny Zarząd Informacji, który podporządkowano Ministrowi Obrony Narodowej. Ponadto, ze względu na likwidację Komitetu Bezpieczeństwa Publicznego, ok. 9 tys. jego dotychczasowych funkcjonariuszy otrzymało natychmiastowe wypowiedzenia z pracy⁶³. W kwietniu 1957 r. w cywilnych służbach specjalnych podległych MSW było zatrudnionych już tylko niecałe 17 tys. osób. Podobny stan pracowników służb specjalnych utrzymywał się w resorcie do końca lat 60. W 1969 r. wynosił on około 16 tys. osób⁶⁴.

Po powstaniu jednolitego resortu spraw wewnętrznych, w drugiej połowie lat pięćdziesiątych, pomimo coraz wyraźniejszej stabilizacji kadrowej, kontynuowano proces przeobrażeń strukturalnych. Przez następnych kilkanaście lat, do końca następnej dekady, w ministerstwie miały miejsce następujące przekształcenia organizacyjne⁶⁵:

- 30 sierpnia 1957 r. zostało zlikwidowane Biuro Głównego Komitetu Przeciwpowodziowego oraz Zarząd Spraw Socjalnych i Kultury (jego dotychczasowe zadania przejął Centralny Zarząd Służby Zdrowia);
- 14 lipca 1958 r. Biuro Nadzoru nad Orzecznictwem Karno-Administracyjnym włączono w skład nowo utworzonego Departamentu Społeczno-Administracyjnego;

⁶⁰ Ibidem, s. 119–120; *Rozmowa z Edwardem Ochabem*, [w:] T. Torąńska, *Oni*, Warszawa 1989, s. 210–211.

⁶¹ Dz.U. 1956, nr 54, poz. 241. Minister spraw wewnętrznych wydał w dniu 29 listopada 1956 r. *Zarządzenie 00238/56 w sprawie tymczasowych zmian w strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i terenowych organów MO*. Zatwierdziła je Uchwała Rady Ministrów nr 781 z dnia 13 grudnia 1956 r. w sprawie statutu organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

⁶² L. Pawlikowicz, *Zarys ewolucji...*, s. 57.

⁶³ Uchwała Rady Ministrów nr 707 z dnia 13 listopada 1956 r. w sprawie zatrudniania funkcjonariuszy zwolnionych ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego i ich materialnego zaopatrzenia (MP 1956, nr 96, poz. 1056) osoby te nie mogły ponownie pracować w służbach specjalnych.

⁶⁴ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa...*, s. 128.

⁶⁵ Wykaz jednostek organizacyjnych Resortu BP i Ministerstwa BP – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Biuro „C” *Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978*. *Centrala*, tom I, MSW 1978, [w:] M. Piotrowski, *Ludzie...*, s. 218–219, 221–225.

- 8 października 1958 r. Biuro Paszportów Zagranicznych zostało przemianowane na Biuro Paszportów;
- 2 stycznia 1960 r. Biuro Ewidencji Operacyjnej zostało przemianowane na Biuro „C”;
- 9 czerwca 1962 r. utworzono Departament IV (do spraw kościelnych);
- 5 lutego 1964 r. utworzono Sekretariat Rady Naukowo-Technicznej przy Ministrze Spraw Wewnętrznych;
- 20 lutego 1965 r. Zarząd Organizacyjno-Wojskowy przemianowano na Zarząd I;
- 2 marca 1965 r. utworzono Samodzielny Wydział RKW (do spraw radiokontrowywiadu);
- 24 czerwca 1965 r. Dowództwo Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Dowództwo Wojsk Ochrony Pogranicza wraz z podległymi jednostkami przeszły pod komendę Ministerstwa Obrony Narodowej;
- 25 lipca 1965 r. Biuro Rejestracji Cudzoziemców zostało przemianowane na Zarząd Kontroli Ruchu Granicznego;
- 1 października 1965 r. Centralne Archiwum włączono w skład Biura „C”;
- 23 grudnia 1965 r. utworzono Zakład Techniki Specjalnej;
- 31 grudnia 1965 r. Sekretariat Rady Naukowo-Technicznej przemianowano na Biuro Rady Naukowo-Technicznej.

Po 1956 r. szczególną rolę w ramach aparatu cywilnych służb specjalnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych odgrywały departamenty wywiadu i kontrwywiadu. Zadaniem departamentu wywiadu cywilnego, kierowanego przez dyrektora, było zbieranie oraz analiza informacji politycznych, technologicznych i gospodarczych dotyczących państw zachodnich..

Od lipca 1947 r. do czerwca 1950 r. departament wywiadu cywilnego (noszący wówczas oficjalną nazwę Departamentu VII Ministerstwa BP) połączono organizacyjnie ze strukturą wywiadu-wojskowego, zgrupowaną w Oddziale II Sztabu Generalnego WP⁶⁶. Po kilku kolejnych reorganizacjach, w tym ostatniej – przeprowadzonej w 1956 r., w skład Departamentu I MSW wchodziło dwanaście wydziałów o charakterze terytorialnym i funkcjonalnym⁶⁷:

- Wydział I – nadzorował tzw. wywiad „nielegalny” na całym świecie;
- Wydział IA – zajmował się problemami legalizacji pobytu oficerów wywiadu za granicą oraz zapewnieniem im łączności radiowej z centralą;
- Wydział II – odpowiedzialny za prowadzenie wywiadu na terytorium obu kontynentów amerykańskich oraz Wielkiej Brytanii i Izraela;

⁶⁶ L. Pawlikowicz, *Zarys ewolucji...*, s. 60.

⁶⁷ B. Henderson, C. Cyr, *Double Eagle: The Autobiography of a Polish Spy Who Defected to The West*, Indianapolis 1979, s. 63–75.

- Wydział III – prowadził wywiad na terenie Republiki Federalnej Niemiec, Austrii oraz Berlina Zachodniego;
- Wydział IV – zajmował się prowadzeniem wywiadu na terytorium państw Beneluksu, Francji, Szwajcarii, Włoch (wraz z Watykanem) oraz krajów skandynawskich;
- Wydział V – nadzorował działania wywiadowcze w ramach środowisk polonijnych (wszystkich orientacji politycznych) w krajach zachodnich;
- Wydział VI – odpowiadał za prowadzenie wywiadu naukowo-technologicznego;
- Wydział VII – zajmował się kontrwywiadem zagranicznym, obejmującym zdobywanie agentury w szeregach obcych służb specjalnych oraz ochronę wszystkich wydziałów Departamentu I przed analogiczną penetracją zachodnich agencji wywiadowczych;
- Wydział VIII – prowadził ewidencję operacyjną i archiwum wyłącznie na potrzeby Departamentu I MSW (niezależne od Biura Ewidencji Operacyjnej MSW, przekształconego od 1960 r. w Biuro „C” MSW);
- Wydział IX – zajmował się analizą zdobytych dokumentów i informacji oraz sporządzaniem raportów dla kierownictwa partyjno-państwowego;
- Wydział X – nadzorował sprawy finansowo-administracyjne Departamentu I MSW;
- Wydział XII (nie było wydziału oznaczonego numerem XI) – odpowiadał za szkolenie oficerów wywiadu.

Ogółem Departament I MSW liczył ok. 2 tys. pracowników, z czego 400–500 pracowało w charakterze oficerów sztabowych w warszawskiej centrali, natomiast większość przebywała za granicą⁶⁸. Zadaniem departamentu kontrwywiadu była ochrona kontrwywiadowcza tajemnic państwa w sferze pozawojсковej oraz rozpracowywanie działalności wywiadowczej państw zachodnich w na terytorium Polski i za granicą. Po utworzeniu w 1956 r. Departamentu II MSW, którym kierował dyrektor, w jego składzie znajdowało się jedenaście wydziałów terytorialno-funkcyjnych oraz sekretariat ogólny. Były to⁶⁹:

- Wydział I – zwalczał działalność wywiadu Stanów Zjednoczonych w Polsce i rozpracowywał jego ośrodki zagraniczne;
- Wydział II – odpowiadał za zwalczanie wywiadu Wielkiej Brytanii w kraju i za granicą;
- Wydział III – rozpracowywał wywiad Republiki Federalnej Niemiec w Polsce oraz jego agendy zagraniczne;

⁶⁸ Ibidem, s. 75.

⁶⁹ H. Piecuch, *Akcje specjalne. Od Bieruta do Ochaba*, Warszawa 1996, s. 236–237.

- Wydział IV – walczył z wywiadem Francji w kraju i rozpracowywał jego ośrodki zagraniczne;
- Wydział V – odpowiadał za zwalczanie wywiadu ukraińskich ośrodków emigracyjnych w Polsce;
- Wydział VI – odpowiadał za pracę kontrwywiadowczą wśród obywateli polskich wyjeżdżających na Zachód w celach prywatnych oraz obywateli państw zachodnich przyjeżdżających w analogicznych celach do Polski, a także współdziałał z WOP w zakresie nielegalnych przekroczeń granicy;
- Wydział VII – nadzorował pracę kontrwywiadowczą wśród obywateli polskich wyjeżdżających na Zachód (oraz do krajów demokracji ludowej) w celach służbowych i turystycznych oraz obywateli państw zachodnich przyjeżdżających w analogicznych celach do Polski;
- Wydział VIII – odpowiadał za kontrolę kontrwywiadowczą pracowników obcych ambasad i urzędów konsularnych oraz zdobywanie z terenu ww. placówek informacji wywiadowczych;
- Wydział IX – nadzorował kontrolę kontrwywiadowczą wśród załóg wszystkich rodzajów polskiego transportu za granicą oraz analogicznego transportu zagranicznego w Polsce;
- Wydział X – zajmował się analizą zdobytych informacji na temat działalności wywiadów państw zachodnich oraz wypracowywał wnioski służące skuteczniejszemu funkcjonowaniu aparatu kontrwywiadowczego;
- Wydział XI – odpowiadał za zapobieganie działalności wywiadowczej prowadzonej przez przedstawicieli obcych firm utrzymujących kontakty z Polską oraz kontrolę kontrwywiadowczą personelu Ministerstwa Handlu Zagranicznego, polskich central handlowych i przedsiębiorstw utrzymujących kontakty z państwami zachodnimi;
- Sekretariat Ogólny – nadzorował sprawy finansowo-administracyjne Departamentu II MSW.

Ogólna liczba pracowników zatrudnionych w Departamencie II MSW była zbliżona do pułapu funkcjonariuszy zatrudnionych w pionie wywiadowczym aparatu cywilnych służb specjalnych.

Niektóre jednostki, takie jak Służba Bezpieczeństwa, Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego czy Wojskowa Służba Wewnętrzna Ministerstwa Obrony Narodowej prowadziły działalność do 1990 r., a więc do momentu rozpoczynającej się w Polsce transformacji ustrojowej. Największą aktywność w aparacie bezpieczeństwa PRL wykazywała Służba Bezpieczeństwa.

W przypadku wywiadu wojskowego, w pełni wyspecjalizowany organ powstał 18 lipca 1945 r., choć jego początki wiążą się z połową maja 1943 r., gdy na terytorium ZSRR rozpoczęto formowanie 1. Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki.

Przy sztabie tej dywizji utworzono wówczas I. kompanię rozpoznawczą⁷⁰. Jednostki bliskiego rozpoznania powstawały także w innych formacjach WP tworzonych na Wschodzie w latach 1943–1944⁷¹. W ramach struktur nowo powołanego Sztabu Generalnego WP (który zastąpił dotychczas funkcjonujący Sztab Główny WP) powstał wówczas Oddział II – Wywiadowczy⁷². Na czele wywiadu wojskowego utworzonego w 1945 r. stał Szef Sztabu Generalnego.

Zadaniem wywiadu wojskowego było zbieranie oraz analiza informacji o charakterze militarnym dotyczących państw zachodnich. Podstawowymi jednostkami były: Wydział Operacyjny, który odpowiadał za zbieranie różnorodnych danych na temat sił zbrojnych państw zachodnich oraz Wydział Informacyjny, opracowujący zadanie wywiadowcze i raporty sytuacyjne na podstawie otrzymanych informacji. Wydziały podzielony był na sekcje: niemiecką, francuską, angielską, amerykańską i włoską. Istotną rolę pełniło Biuro Studiów, które opracowywało szczegółowe materiały analityczne o armiach państw obcych⁷³. Oddziałowi II podlegali pracownicy attachatów wojskowych za granicą (do połowy 1948 r. było ich czternaście, z czego dziewięć funkcjonowało w krajach europejskich)⁷⁴.

W Polsce powojennej funkcjonowały następujące wojskowe służby specjalne⁷⁵:

- 1943/1945–1957 – Informacja Wojska Polskiego (kontrwywiad);
- 1957–1989 – Wojskowe Służby Wewnętrzne;
- 1943–1989 – Oddział II (Zarząd II Sztabu Generalnego WP);
- 1990–1991 – Służba Wywiadu i Kontrwywiadu Zarządu II Sztabu Generalnego WP;
- 1991–2006 – Wojskowe Służby Informacyjne;
- 2006 – Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego.

Zasadniczą zmianą w funkcjonowaniu służb specjalnych było połączenie wywiadu i kontrwywiadu wojskowego w jedną centralną instytucję, jaką są Wojskowe Służby

⁷⁰ W dniu 14 maja 1943 r. ukazał się rozkaz organizacyjny dowódcy I. Dywizji Piechoty płk. Zygmunta Berlinga. Dywizję zorganizowano według etatu przewidzianego dla dywizji piechoty gwardii Armii Czerwonej. W jej składzie znalazła się I. kompania rozpoznawcza (zwiadu) – W. Tkaczew, *Powstanie i działalność organów Informacji Wojska Polskiego w latach 1943–1948. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 1994, s. 9; T. Rawski, Z. Stapor, J. Zamojski, *Wojna wyzwolenicza Narodu Polskiego w latach 1939–1945*, t. II, Warszawa 1966.

⁷¹ Na szczeblu tworzonych przez Wojsko Polskie armii (1. i 2. Armii WP) oraz korpusów (1. Korpusu PSZ w ZSRR) były to bataliony rozpoznawcze, natomiast na poziomie dywizji (1., 2. i 3. Dywizji Piechoty) – kompanie rozpoznawcze – T. Rawski, Z. Stapor, J. Zamojski, *Wojna wyzwolenicza...*

⁷² Oddział II Sztabu Generalnego WP utworzono na podstawie rozkazu organizacyjnego nr 00177 naczelnego dowódcy WP o organizacji Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z 18 lipca 1945 r. – A. Kocharński, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, 1. I: *Podział administracyjny. Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje prasowe (1944–1956)*, Warszawa 1996, s. 89.

⁷³ T. Pióro, *Armia ze skazą*, Warszawa 1994, s. 119.

⁷⁴ A. Kocharński, *Polska 1944–1991. Informator...*, s. 27, 122, 139, 149; T. Pióro, *Akcje...*, s. 186–187.

⁷⁵ *Rola służb...*, s. 8.

Informacyjne⁷⁶. Proces scalania służb przebiegał w kilku etapach. W pierwszej kolejności zlikwidowano sztab zarządzający kontrwywiadem wojskowym i jego komórki merytoryczne oraz wiele jednostek terenowych. Redukowano etaty, w wyniku czego wielu merytorycznych pracowników zwolniło się lub zostało zwolnionych ze służby. Wyłączono ze struktury ówczesnej Wojskowej Służby Wewnętrznej pionu dochodzeniowo-prewencyjnego, na bazie którego utworzona została Żandarmeria Wojskowa. Kontrwywiad wojskowy przestał posiadać uprawnienia procesowe. Najważniejszym etapem w procesie likwidacji służby kontrwywiadu była decyzja o obsadzeniu wszystkich stanowisk (z wyjątkiem jednego przypadku), włącznie z jej szefem, przez żołnierzy wywiadu wojskowego. Konsekwencją było pozbawienie skutecznej ochrony kontrwywiadowczej ministra obrony narodowej i sił zbrojnych. Należało przejąć ówczesne struktury i stopniowo dostosowywać je do jakościowo nowych warunków, jakie występowały w środowisku międzynarodowym i otoczeniu wewnętrznym, co nie naruszałyby zdolności obronnej państwa⁷⁷.

Traktowanie przez niektórych polityków ówczesnych służb specjalnych jako policji politycznej (w tym wywiadu i kontrwywiadu) rzutuje na ich społeczny odbiór, wpływa (przy partykularnych interesach grup politycznych) na ograniczony charakter ich poczynań. W 1997 r. na dorocznej odprawie nie zwerbowano ani jednego agenta⁷⁸. Świadczy to o niewielkich możliwościach operacyjnych, wpływających na słabe efekty pracy.

W latach 1999–2001 sformułowano założenia reformy służb specjalnych. Diagnoza stanu tych służb wykazała, że funkcjonujący w Polsce system nie gwarantuje w pełni bezpieczeństwa państwa, zwłaszcza wewnętrznego. Uważano również, że stałym zagrożeniem dla wewnętrznej spójności i efektywności systemu bezpieczeństwa były przejawy autonomizacji służb specjalnych. W warunkach poszerzania zarówno ustawowych uprawnień do prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, jak i zakresu zadań służb, może dochodzić do przenikania obszarów działania, co jest szczególnie niekorzystne przy słabym, centralnym ośrodku koordynacji. W tych warunkach zidentyfikowano braki w realizacji funkcji koordynacji służb na szczeblu rządowym. Zwrócono także uwagę na problemy zapewnienia skutecznej cywilnej kontroli, w tym potrzebę usprawnienia działań oraz ukierunkowania ich w sposób odpowiadający standardom demokracji konstytucyjnej⁷⁹.

Wraz z powiększaniem się liczby państw, poszerzaniem ich terytoriów oraz koniecznością objęcia kontrolą coraz to nowych grup ludzi, zagrożeniem wystąpienia

⁷⁶ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich...*, s. 296.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 296.

⁷⁸ J. Paradowska, *Służby (nie)specjalne*, „Rzeczpospolita” 2000, nr 20.

⁷⁹ S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 23–24.

konfliktów zbrojnych, które do połowy XX w. były dość częstym zjawiskiem, zaistniała potrzeba organizowania większych zespołów do prowadzenia działalności wywiadowczej oraz ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego. Powstały organizacje o charakterze informacyjnym i policyjnym – dysponujące własnym aparatem łączności, a także represji. W XX w. struktura służb wywiadowczych była rozbudowana i miała znacznie większe możliwości techniczne oraz finansowe, dzięki czemu służby specjalne mogły prowadzić tajną walkę w różnych obszarach geograficznych świata.

Zakres kompetencji służb specjalnych jest unormowany w porządku prawnym w formie wydawanych aktów prawnych, takich jak ustawy, rozporządzenia, zarządzenia czy decyzje. W aktach tych określono podległość i nadrzędność służbową poszczególnych komórek wywiadowczych. Po pierwsze dlatego, że ich działalność uzależniona jest od roli i miejsca danego państwa na mapie świata, determinująca pewne działania, które nierzadko nie da się z góry przewidzieć. Po drugie, zakres kompetencji ulegał ewolucji, w zależności od sytuacji, która rozwijała się wraz z działaniami szpiegowskimi podejmowanymi przez agencje wywiadowcze różnych państw, związanymi bądź z toczącymi się wojnami bądź uzyskaniem wpływów w danym rejonie świata. Po trzecie, decyzje szpiegowania musiały być często podejmowane pod wpływem „nagłych wydarzeń”, „dla dobra państwa”, w związku z czym nie było nierzadko możliwości (również ze względu na ich tajność) zaznajomienia ich z urzędnikami państwowymi, którzy sprawowali nad nimi faktyczny nadzór. Ponadto oficjalna droga w sprawie wydania zezwolenia na przeprowadzenie akcji, trwałaby na tyle długo, że jej podjęcie nie miałyby w późniejszym czasie sensu.

Zakres kompetencji różnił się w poszczególnych państwach, a ponadto zmieniał się wraz sytuacją polityczną na świecie. Zakres kompetencji polskich służb specjalnych zmieniał się od początku lat 90., co wynikało z przechodzenia przez Polskę transformacji ustrojowej, członkostwie od 1999 r. w NATO oraz od 1 maja 2004 r. w Unii Europejskiej, a to oznacza w obu przypadkach umiejscowienie służb specjalnych w polityce bezpieczeństwa w czasie pokoju. Po 1989 r. struktury służb specjalnych zaczęły ulegać przekształceniom, co wynikało przede wszystkim ze zmian elit rządzących i warunków funkcjonowania państwa.

Powołanie 6 kwietnia 1990 r. Urzędu Ochrony Państwa⁸⁰ (UOP) i podporządkowanie tej instytucji ministrowi spraw wewnętrznych, rozpoczęło proces umiejscowienia kompetencyjnego służb specjalnych w strukturach państwa. Urzędowi Ochrony Państwa przyznano w ustawie zadania cywilnego wywiadu i kontrwywiadu, informacyjno-analityczne oraz dochodzeniowo-śledcze. Istotnych zmian dokonano w wojskowych służbach specjalnych. Działalność Urzędu Ochrony Państwa zaliczono do

⁸⁰ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa (tekst jedn. Dz.U. 2002, nr 51, poz. 526 z późn. zm.) – obowiązywała do 30 czerwca 2002 r.

służb policyjnych, którą regulowały przepisy działu policyjnego⁸¹. W 1991 r. utworzono Wojskowe Służby Informacyjne (WSI), które podporządkowano ministrowi obrony narodowej, a które realizowały zadania określone w art. 15 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej⁸². Zadania wojskowych służb specjalnych koncentrowały się wokół rozpoznania i przeciwdziałania zagrożeniom godzącym w obronność państwa oraz naruszeniom tajemnicy państwowej w zakresie obronności. Służby specjalne wykonywały również zadania informacyjne, przygotowując dla organów państwa informacje i analizy istotne dla obronności państwa⁸³.

W dniu 19 września 1997 r. Rada Ministrów uchwaliła rozporządzenie w sprawie rozdziału kompetencji pomiędzy UOP a WSI⁸⁴. Zgodnie z rozporządzeniem UOP zapewniał ochronę gospodarki narodowej, w szczególności w odniesieniu do podmiotów gospodarczych, jednostek badawczo-rozwojowych i innych placówek naukowo-badawczych, natomiast WSI zapewniały ochronę gospodarki narodowej w zakresie:

- produkcji i usług wykonywanych na potrzeby obronności państwa;
- badań, produkcji i usług dotyczących broni, amunicji, materiałów wybuchowych i sprzętu wojskowego, wykonywanych przez jednostki badawczo-rozwojowe i inne placówki naukowo-badawcze na potrzeby obronności kraju;
- obrotu, związanego z dziedziną obronności państwa, bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi oraz innymi wyrobami, a także licencjami i technologiami, w tym realizowanego w ramach wykonywania zamówień rządowych;
- przestrzegania ochrony tajemnicy państwowej i służbowej, związanej z zakupem licencji i technologii o przeznaczeniu wojskowym.

Współpraca pomiędzy UOP oraz WSI polegała przede wszystkim na wymianie analiz i prognoz oraz innych informacji dotyczących zagrożeń obronności i bezpieczeństwa państwa, koordynację czynności operacyjno-rozpoznawczych, przeciwdziałanie działalności obcych służb specjalnych. Przy czym obie instytucje miały same określić, jaki będzie charakter tej współpracy. Wytyczne rozporządzenia UOP i WSI miały przeciwdziałać m.in. działalności obcych służb wywiadowczych, w związku z czym pełniły niejako funkcję kontrwywiadu.

⁸¹ A. Żebrowski, *Kontrola cywilna nad służbami specjalnymi III Rzeczypospolitej (1989–1999). Zagadnienia politologiczno-prawne*, Kraków 2001, s. 33.

⁸² Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1992, nr 4, poz. 16 z późn. zm.).

⁸³ S. Zalewski, *Służby specjalne – programowanie, nadzór, kontrola*, Warszawa 2003, s. 5.

⁸⁴ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 września 1997 r. w sprawie ustalenia szczegółowego rozdziału kompetencji oraz zasad współdziałania w zakresie ochrony gospodarki narodowej między Urzędem Ochrony Państwa a Wojskowymi Służbami Informacyjnymi (Dz.U. 1997, nr 116, poz. 744).

Rozporządzenie zostało uchylone w dniu 1 kwietnia 1999 r. w związku z ustawą z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej⁸⁵.

Funkcjonowanie służb w ramach cywilnych resortów wraz z objęciem prowadzonych przez nie działań operacyjnych kontrolą Prokuratora Generalnego, zapoczątkowało proces tworzenia mechanizmów nadzoru demokratycznego państwa nad sferą działań niejawnych.

Nadzór nad służbami specjalnymi pełnił właściwy minister, ale również kontrolę tych służb pełnił od 1990 r. Polityczny Komitet Doradczy, działający przy ministrze spraw wewnętrznych (MSW). W skład komitetu wchodziło 7–8 członków powoływanych przez Prezesa Rady Ministrów na wniosek ministra spraw wewnętrznych spośród przedstawicieli głównych (także opozycyjnych) sił politycznych w kraju. W posiedzeniach uczestniczyli także: przedstawiciele Prezydenta RP, szefi UOP i Komendant Główny Policji. Zadania Komitetu, które było ciałem opiniodawczo-doradczym MSW, sytuowane były w obszarze działania służb podporządkowanych ministrowi spraw wewnętrznych. W szczególności do zadań tych należało⁸⁶:

- opiniowanie projektów aktów prawnych, odnoszących się do organizacji i funkcjonowania resortu spraw wewnętrznych;
- opiniowanie kandydatur na stanowiska szefów poszczególnych służb;
- wyrażanie opinii lub formułowanie wniosków w sprawie funkcjonowania resortu spraw wewnętrznych, w tym skuteczności działań oraz praworządności w postępowaniu funkcjonariuszy.

Prace Politycznego Komitetu Doradczego przy ministrze spraw wewnętrznych wykazały, że kontrola działań służb specjalnych nie powinna sprowadzać się tylko do opiniowania prawnych podstaw działalności oraz polityki kadrowej, a zmierzać do ściślejszego nadzorowania sfery formułowania zadań i oceny ich realizacji. Problem ten nabrał większego znaczenia w warunkach poszerzania ustawowego zakresu zadań służb specjalnych oraz uprawnień funkcjonariuszy i żołnierzy.

W tym okresie wyodrębnioną organizacyjnie, strukturą kontroli parlamentarnej nad działalnością służb specjalnych, była Sejmowa Podkomisja do Spraw Kontroli Służb Specjalnych, która powstała w 1991 r. z inicjatywy Sejmowej Komisji Spraw Wewnętrznych jako podkomisja stała. W toku prac Podkomisji ds. Kontroli Służb Specjalnych (uchwała z 19 września 1991 r.) po raz pierwszy wystąpiła potrzeba powołania stałej sejmowej komisji zajmującej się parlamentarną kontrolą służb specjalnych.

Model służb specjalnych, ukształtowany w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego wieku, charakteryzował się zróżnicowaniem funkcji, ustawowej roli, zakresu zadań

⁸⁵ Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (tekst. jedn. Dz.U. 2003, nr 159, poz. 1548 z późn. zm.).

⁸⁶ S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 7.

i podporządkowania. Warunki te uzasadniały potrzebę dalszego doskonalenia form i metod cywilnej kontroli służb specjalnych. Proces budowania cywilnych struktur nadzorujących służby stymulowały także, rejestrowane przez opinię publiczną, nieprawidłowości w działalności służb. Ujawniane wówczas przypadki ingerowania, przy pomocy służb, w sferę kształtowania stosunków politycznych państwa, uzasadniły zmiany zarówno w organizacji służb specjalnych, jak też w zakresie nadzoru nad ich działalnością.

W pierwszej połowie lat 90. XX w. wystąpiła potrzeba wzmocnienia funkcji kontrolnej władzy ustawodawczej służb specjalnych, co wynikało głównie z nieściśłego określenia kompetencji ich podporządkowania. W 1995 r. powołano Sejmową Komisję do Spraw Służb Specjalnych. Zakres działania Komisji objął⁸⁷:

- opiniowanie projektów ustaw i rozporządzeń dotyczących służb specjalnych,
- ocenę aktów normatywnych o charakterze ogólnym w sprawach działalności tych służb;
- opiniowanie kierunków pracy służb specjalnych w oparciu o informacje przedstawiane przez szefów tych służb;
- rozpatrywanie corocznych sprawozdań szefów służb, opiniowanie wniosków w sprawie powołania poszczególnych osób na stanowiska szefów i zastępców szefów służb specjalnych;
- opiniowanie projektu budżetu w zakresie dotyczącym służb specjalnych oraz sprawozdanie z jego wykonania;
- ocenę współdziałania służb specjalnych z innymi służbami i jednostkami wojskowymi nadzorowanymi przez ministra spraw wewnętrznych i administracji oraz ministra obrony narodowej;
- ocenę współdziałania służb specjalnych z organami administracji państwowej i organami ścigania oraz badanie skarg dotyczących działalności służb specjalnych.

Zaprezentowane zadania Komisji świadczą o szerokich jej kompetencjach. Jej przewodnictwo ma charakter kadencyjny – kolejni jej członkowie wykonują funkcję przewodniczącego, zmieniając się co pół roku. W latach 1995–2001 zmian przewodniczącego Komisji dokonywano na zasadzie rotacji: raz – koalicja rządowa, raz – opozycja. Zarówno w ustawie normującej działalność Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW) oraz Agencji Wywiadu (AW)⁸⁸, jak też w ustawie o Wojskowych Służbach Informacyjnych (WSI)⁸⁹ określono, że ich działalność podlega kontroli Sejmu.

---

⁸⁷ Ibidem, s. 9.

⁸⁸ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz. U. 2002, nr 74, poz. 676).

⁸⁹ Ustawa dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych (Dz. U. 2003, nr 139, poz. 1326).

Instytucje państwa demokratycznego, a więc także służby specjalne, podlegają kontroli wskazanych w konstytucji organów kontroli państwowej i ochrony prawa. Konstytucja RP wskazuje dwa takie organy – Najwyższą Izbę Kontroli oraz Rzecznika Praw Obywatelskich. Funkcje kontrolne tych organów wobec służb specjalnych nie wynikają ze sprawowania wobec nich nadzoru w rozumieniu administracyjnym, lecz z konstytucyjnych uwarunkowań cywilnej i demokratycznej kontroli.

Najwyższa Izba Kontroli⁹⁰ jest naczelnym organem kontroli państwowej, który wykonuje swoje funkcje wobec organów administracji rządowej, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych. Działania kontrolne podejmowane przez NIK mają zweryfikować pracę jednostek z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności. Natomiast Rzecznik Praw Obywatelskich, według ustawy zasadniczej stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela, określonych w Konstytucji oraz w aktach normatywnych. Istotą funkcji rzecznika jest jego niezawisłość i niezależność wobec innych organów państwowych. Za swoje działania ponosi on odpowiedzialność jedynie przed Sejmem⁹¹.

1 października 1996 r. nastąpiło wyodrębnienie Urzędu Ochrony Państwa ze struktur Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i podporządkowanie Szefa UOP bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów. W systemie nadzoru nad służbami specjalnymi rolę Prezesa Rady Ministrów określały:

- ustawowy zapis o sprawowaniu bezpośredniego nadzoru nad Szefem UOP;
- funkcja kierowania i koordynacji działań, wykonywana wobec ministra obrony narodowej, jako członka rządu, któremu podlegają Wojskowe Służby Informacyjne;
- wykonywanie funkcji przewodniczącego Kolegium do Spraw Służb Specjalnych.

Instrumenty prawne nadzoru Prezesa Rady Ministrów nad Szefem UOP widoczne były w zakresie uprawnień:

- o charakterze organizacyjnym – nadawanie statutu (w drodze rozporządzenia), wyrażanie zgody na dokonywanie strukturalnych zmian w UOP (łączenie, przekształcanie, znoszenie jednostek, wydziałów zamiejscowych) oraz określanie terytorialnej struktury UOP;
- kadrowych – powoływanie i odwoływanie szefa UOP (oraz jego zastępców), wykonywanie funkcji organu odwoławczego od niektórych decyzji szefa UOP, mianowanie na stopnie oficerskie;

⁹⁰ Ustawa z dnia 23 grudnia 1984 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (tekst jedn. Dz.U. 2001, nr 85, poz. 937 z późn. zm.).

⁹¹ Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn. 2001, nr 14, poz. 147 z późn. zm.).

- programowych – określanie kierunków działania, wydawanie corocznych wytycznych do działalności oraz wytycznych w zakresie współdziałania z innymi podmiotami realizującymi zadania w systemie bezpieczeństwa, kontrola realizacji zadań, związanych z procesem legislacyjnym, dotyczących funkcjonowania służb specjalnych.

Nowelizacja ustawy o Urzędzie Ochrony Państwa z 1996 r.⁹² powołała Kolegium do Spraw Służb Specjalnych – nowy organ opiniodawczo-doradczy Rady Ministrów w sprawach programowania, nadzoru i koordynowania działań UOP i WSI z innymi służbami, w sferze ochrony bezpieczeństwa państwa. Do zadań Kolegium zaliczono sprawy:

- programowania, nadzoru i koordynowania działań Urzędu Ochrony Państwa i Wojskowych Służb Informacyjnych;
- działań Policji, Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej podejmowanych dla ochrony bezpieczeństwa państwa.

Szczegółowe zadania Kolegium objęły formułowanie ocen lub wyrażanie opinii w sprawach:

- powoływania i odwoływania Szefa Urzędu Ochrony Państwa oraz Szefa Inspektoratu Wojskowych Służb Informacyjnych;
- wytyczania kierunków i planów działania służb specjalnych;
- szczegółowych projektów budżetów służb przed ich rozpatrzeniem przez Radę Ministrów;
- tworzenia oraz zmian centralnych planów ochrony organów i instytucji państwowych oraz gospodarki narodowej;
- wykonywania przez służby specjalne powierzonych im zadań;
- koordynacji działań służb specjalnych z Żandarmerią Wojskową, Policją, Strażą Graniczną oraz ich współdziałania w dziedzinie bezpieczeństwa państwa;
- współdziałania organów państwowych ze służbami specjalnymi.

Istotnym faktem było utworzenie 1 stycznia 1997 r. stanowiska Ministra – członka Rady Ministrów (nazywanego „ministrem koordynatorem służb specjalnych”), któremu Prezes Rady Ministrów przekazał istotne uprawnienia związane z funkcją nadzoru i koordynacji działań służb specjalnych. W wyniku reformy centrum wykreowano na szczeblu Prezesa Rady Ministrów ośrodek koordynacji działań służb specjalnych z centralną rolą ministra koordynatora, jako inicjatora działań podejmowanych wobec służb. Status prawny ministra koordynatora służb specjalnych wywoływał pewne kontrowersje natury formalnoprawnej. Zakres działalności tego ministra określono dość szeroko, przy jednoczesnym niedostatecznym wyposażeniu w prawne instru-

⁹² Ustawa z dnia 25 kwietnia 1996 r. o zmianie ustawy o Policji oraz ustawy o Urzędzie Ochrony Państwa (Dz.U. 1996, nr 59, poz. 269).

menty koordynacji i kontroli. Wykonywanie roli koordynatora nie mogło naruszać ustawowo określonej odpowiedzialności, którą za działania Szefa Urzędu Ochrony Państwa, ponosił Prezes Rady Ministrów, za działalność Wojskowych Służb Informacyjnych – minister obrony narodowej, a za działalność innych służb realizujących zadania w sferze bezpieczeństwa państwa, właściwi ministrowie. Rola koordynatora służb specjalnych dotyczyła głównie wykonywania funkcji sekretarza Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. Mimo że stanowisko ministra – członka Rady Ministrów, odpowiedzialnego za koordynację służb specjalnych, nie okazało się trwałym elementem w strukturze organów państwa i uległo likwidacji w 2001 r., to jego rola w pierwszym okresie działalności Kolegium sprzyjała wzrostowi znaczenia koordynacji w systemie bezpieczeństwa państwa.

W dniu 22 stycznia 1999 r. uchwalono ustawę o ochronie informacji niejawnych⁹³, która nałożyła nowe zadania na służby specjalne. Jako służby ochrony państwa zostały one zobowiązane do stworzenia systemu ochrony informacji niejawnych. Przepisy ustawy nadały służbom specjalnym uprawnień do kontroli innych organów państwowych. Ponadto, wykonując funkcję krajowej władzy bezpieczeństwa, służby specjalne miały być stroną międzynarodowych uzgodnień, których przedmiotem była ochrona informacji niejawnych. Zwiększył się zatem zakres zadań służb oraz uprawnień ich funkcjonariuszy i żołnierzy. Wykonanie tych zadań wymagało stworzenia nowych struktur organizacyjnych w służbach specjalnych, a także reorganizacji w jednostkach, gdzie informacje niejawne wytwarzano, przechowywano bądź przesyłano. Skala przedsięwzięć w całej administracji publicznej oraz ich prowadzenie w warunkach przygotowania wejścia Polski do NATO, uzasadniała objęcie przez rząd szczególną uwagą prac dostosowawczych.

Ustawa o ochronie informacji niejawnych powołała Komitet Ochrony Informacji Niejawnych, działający przy Radzie Ministrów. Zadania Komitetu objęły ustalanie projektów założeń ochrony informacji niejawnych, opiniowanie kierunków i planów postępowania w sytuacji zagrożeń powstałych wskutek ujawnienia informacji niejawnych. Komitet opiniował i opracowywał projekty dokumentów rządowych (projekty aktów normatywnych), wyznaczających bezpośrednio lub pośrednio zadania UOP i WSI w dziedzinie ochrony informacji niejawnych, opiniował także sprawozdania z wykonania przez służby ochrony państwa zadań w dziedzinie ochrony informacji. Komitet zabierał głos w sprawach kontroli, prowadzonych przez służby ochrony państwa, w zakresie przestrzegania przepisów o ochronie informacji niejawnych.

Komitet Ochrony Informacji Niejawnych był zatem drugim, obok Kolegium do Spraw Służb Specjalnych, ośrodkiem wspomagania koordynacji działań służb w tej

⁹³ Ustawa z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych (tekst jedn. Dz.U. 2005, nr 196, poz. 1631 z późn. zm.).

części ich zadań, która związana była z ochroną tajemnicy państwowej i służbowej. W pierwszym okresie obowiązywania ustawy o ochronie informacji niejawnych, Komitet zakończył swoją działalność z początkiem 2002 r. Powodem decyzji o jego likwidacji leżało dążenie do wzmocnienia roli Kolegium, jako ośrodka obejmującego swoim działaniem całą sferę aktywności służb specjalnych, również występujących, jako służby ochrony państwa⁹⁴.

Komitet Ochrony Informacji Niejawnych, funkcjonujący w systemie nadzoru i koordynacji w latach 1999–2002, zarówno w funkcjach, jak i zakresie działania oraz składzie osobowym, w dużej mierze powielał działalność Kolegium do Spraw Służb Specjalnych.

Ustawa o ochronie informacji niejawnych nałożyła także nowe zadania na Prezesa Rady Ministrów, określając zakres kontroli postępowań sprawdzających zakończonych odmową wydania poświadczenia bezpieczeństwa. Kontrole te prowadzono od 1999 do 2001 r., to jest do czasu znowelizowania ustawy. Osoby, którym służby ochrony państwa odmówiły wydania poświadczenia bezpieczeństwa mogą odwołać się od tej decyzji do Prezesa Rady Ministrów, który po przeprowadzeniu czynności w procedurze odwoławczej, może nakazać służbie wydanie poświadczenia. Tryb ten jest jednym z istotniejszych uprawnień, sytuowanych w obrębie cywilnej kontroli służb specjalnych.

Zmiany w służbach specjalnych po 2001 r., objęły mechanizmy działania nadzoru, polegające na tworzeniu warunków, w których poszczególne służby zostałyby objęte spójnym systemem dyrektyw. W systemie nadzoru nie zaszły szczególne zmiany. W przepisach prawnych, normujących działalność służb specjalnych, pojęcie nadzoru używane jest obecnie w relacji Prezes Rady Ministrów – Szef Agencji Wywiadu oraz Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz minister obrony narodowej Wojskowe Służby Informacyjne.

Ustawowe uregulowanie działalności WSI stanowiło niejako drugi etap reformy służb specjalnych. Zgodnie z wspomnianą wcześniej ustawą z 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych⁹⁵, służby te były wyodrębnioną i wyspecjalizowaną formacją wchodzącą w skład Sił Zbrojnych Polski. Podlegają one bezpośrednio ministrowi obrony narodowej. Były służbą specjalną oraz służbą ochrony państwa właściwą w sprawach obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Polski.

Zadania Wojskowych Służb Informacyjnych, należących do służb specjalnych, nie uległy znaczącemu ograniczeniu w wyniku reformy w latach 2002–2003. Funkcje wywiadowcze uległy pewnemu zróżnicowaniu, co wynika z pozycji Agencji Wywiadu,

⁹⁴ S. Zalewski, *Służby specjalne...*, s. 17.

⁹⁵ Ustawa dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych (Dz.U. 2003, nr 139, poz. 1326).

w której utworzono pion wojskowy, odpowiedzialny za uzyskiwanie i analizę oraz przekazywanie właściwym organom informacji o istotnym znaczeniu dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji RP, jej potencjału ekonomicznego i obronnego.

WSI były służbą specjalną i służbą ochrony państwa, właściwą w sprawach obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych RP. Zgodnie z ustawą do zadań Wojskowych Służb Informacyjnych należało:⁹⁶

- rozpoznawanie i przeciwdziałanie oraz zwalczanie zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych, godzących w niepodległość państwa i niepodzielność jego terytorium, bezpieczeństwo i nienaruszalność jego granic oraz w obronność państwa i bezpieczeństwo sił zbrojnych;
- rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie, podlegające orzecznictwu sądów wojskowych, przestępstwa: przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstw wojennych, szpiegostwa, terroryzmu, przestępstw określonych w części wojskowej kodeksu karnego i innych przestępstw przeciwko obronności państwa albo popełnionych na szkodę państwa sojuszniczego, przeciwko ochronie informacji niejawnych dotyczących obronności państwa, w dziedzinie badań naukowych i prac rozwojowych oraz produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o przeznaczeniu wojskowym, realizowanych przez przedsiębiorców, szkoły wyższe i jednostki badawczo-rozwojowe nadzorowane przez ministra obrony narodowej, a także przez inne jednostki organizacyjne prowadzące badania naukowe lub prace rozwojowe albo wykonujące produkcję lub usługi na potrzeby obronności państwa lub sił zbrojnych, nielegalnego wytwarzania, posiadania i obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, jak również środkami masowej zagłady, w obrocie krajowym i międzynarodowym oraz współdziałają w tym zakresie z organami powołanymi do ścigania ich sprawców;
- realizowanie zadań służby ochrony państwa oraz zadań związanych z pełnieniem przez szefa WSI funkcji krajowej władzy bezpieczeństwa w zakresie ochrony informacji niejawnych w stosunkach międzynarodowych, dotyczących spraw obronności państwa;
- uzyskiwanie, gromadzenie, przetwarzanie, analizowanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla obronności państwa oraz zdolności bojowej i bezpieczeństwa sił zbrojnych;
- rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, kryzysów i konfliktów międzynarodowych mających wpływ na obronność państwa oraz podejmowanie działań mających na celu eliminację tych zagrożeń;

⁹⁶ Art. 3 ustawy z dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych (Dz.U. 2003, nr 139, poz. 1326).

- zapewnienie ochrony bezpieczeństwa jednostek wojskowych, a także żołnierzy wykonujących zadania służbowe oraz pełniących służbę poza granicami państwa;
- prowadzenie wywiadu i kontrwywiadu radioelektronicznego oraz kryptoanalizy i kryptografii;
- realizowanie przedsięwzięć, wynikających z sojuszy i układów wojskowych, których stroną jest RP;
- uczestniczenie w planowaniu i przeprowadzaniu kontroli realizacji umów międzynarodowych dotyczących rozbrojenia;
- współdziałanie w organizowaniu polskich przedstawicielstw wojskowych za granicą oraz utrzymywanie kontaktów z członkami wojskowego korpusu dyplomatycznego akredytowanymi w RP;
- podejmowanie innych działań, określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych.

Wojskowe Służby Informacyjne były podstawowym elementem zintegrowanego systemu rozpoznania wojskowego potencjału militarnego państw obcych, organem bezpieczeństwa wewnętrznego Sił Zbrojnych RP i kontrwywiadowczej ochrony informacji niejawnych dotyczących obronności. Były jedynym organem specjalistycznie przygotowanym do oceny i prognozowania zagrożeń polityczno-militarnych państwa i bojowych Sił Zbrojnych RP, współuczestnikiem planowania strategicznego na wypadek sytuacji kryzysowych i agresji wojenne, a także planowania kierunków rozwoju tych sił, budowy ich struktur organizacyjnych oraz wyposażenia w uzbrojenie i sprzęt wojskowy. W okresie pokoju WSI stanowiły istotny element funkcjonowania systemu dowodzenia i zapewnienia gotowości bojowej Sił Zbrojnych RP oraz autorem materiałów szkoleniowych i armiach obcych. W trakcie działań wojennych miały one gromadzić informacje o metodach i sposobach prowadzenia walki przez przeciwnika, jego siłach i środkach oraz o planach i zamiarach wojennych, czynnikiem dezinformowania przeciwnika zamiarach własnych wojsk. Zakres zadań WSI był wyłącznie ograniczony do obronności i bezpieczeństwa sił zbrojnych.

Zadania realizowane przez WSI dotyczyły wyłącznie na rzecz lub w interesie sił zbrojnych, w związku z ich działalnością na terytorium RP i poza jej granicami. W czasie stanów nadzwyczajnych, w razie ogłoszenia powszechnej lub częściowej mobilizacji oraz w czasie wojny.

Zgodnie z ustawą z 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych⁹⁷, WSI przy realizacji swoich zadań miały obowiązek współdziałania ze Sztabem Generalnym Wojska Polskiego i innymi komórkami organizacyjnymi Ministerstwa Obrony Naro-

⁹⁷ Art. 5, ust. 2 ustawy z dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych (Dz.U. 2003, nr 139, poz. 1326).

dowej oraz dowódcami rodzajów Sił Zbrojnych, okręgów wojskowych, garnizonów wojskowych i jednostek wojskowych, a także z odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych, z odpowiednimi organami, służbami i instytucjami podległymi ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, z odpowiednimi organami i jednostkami organizacyjnymi podległymi ministrowi właściwemu do spraw finansów publicznych, z innymi organami, służbami i instytucjami uprawnionymi do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Po likwidacji w 2006 r. WSI, jej zadania przejęły Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego, których kompetencje, tak jak i Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu oraz Centralnego Biura Antykorupcyjnego wynikają z przepisów ustawowych. Na podstawie posiadanych kompetencji sformułowano cele i zadania poszczególnych służb, co stanowi jeden z najważniejszych elementów demokratycznej kontroli nad nimi oraz gwarancję ich apolityczności.

Zadania wymienionych służb specjalnych związane są przede wszystkim z bezpieczeństwem państwa, zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym, a które są określone ustawowo.

Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu określiła zadania tych służb w zakresie bezpieczeństwa państwa, przy czym działania Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego nakierowane są na bezpieczeństwo wewnętrzne, natomiast rola Agencji Wywiadu obejmowała czynności związane z bezpieczeństwem zewnętrznym.

Zgodnie z ustawą o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego jest zobowiązana w szczególności do podejmowania następujących działań⁹⁸:

- rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny, a w szczególności w suwerenność i międzynarodową pozycję, niepodległość i nienaruszalność jego terytorium, a także obronność państwa;
- rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw: szpiegostwa, terroryzmu, naruszenia tajemnicy państwowej i innych przestępstw godzących w bezpieczeństwo państwa, godzących w podstawy ekonomiczne państwa, korupcji osób pełniących funkcje publiczne⁹⁹, jeśli może to godzić w bezpieczeństwo państwa, w zakresie produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, nielegalnego wytwarzania, posiadania i obrotu bronią amunicją i materiałami wybuchowymi, bronią

⁹⁸ Art. 5 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. 2002, nr 74, poz. 676).

⁹⁹ O których mowa w art. 1 i 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 554 z późn. zm.).

- masowej zagłady oraz środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, w obrocie międzynarodowym oraz ściganie ich sprawców;
- realizowanie, w granicach swojej właściwości, zadań służby ochrony państwa oraz wykonywanie funkcji krajowej władzy bezpieczeństwa w zakresie ochrony informacji niejawnych w stosunkach międzynarodowych;
  - uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego;
  - podejmowanie innych działań określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych.

Zadania ABW skoncentrowane zostały w trzech grupach: działań kontrwywiadowczych, zadań o charakterze policyjnym oraz wynikających z ustawy o ochronie informacji niejawnych¹⁰⁰.

Biorąc pod uwagę pozycję służb specjalnych można twierdzić, że ustawowa właściwość i szeroki zakres zadań Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego pozwala na uchwycenie jej odrębności w relacji do innych organów państwa – zarówno naczelnych organów administracji rządowej (ministrów) innych służb specjalnych, a także organów policyjnych. Ustawowo przypisane zadania ABW, związane z ochroną porządku konstytucyjnego, sytuują tę służbę jako wiodącą wśród organów władzy wykonawczej. Można zatem wykazać, że ochrona porządku konstytucyjnego – postrzegana jako obszar działania ABW obejmuje realizację zadań związanych z ochroną procesów decyzyjnych władz publicznych oraz pozyskiwaniem informacji ważnych dla bytu, niezależności i pozycji państwa¹⁰¹.

Zadania wykonywane przez ABW są istotne dla ochrony interesu ekonomicznego państwa, co stawia organ ten w roli wiodącej instytucji administracji bezpieczeństwa kraju¹⁰². Zwraca uwagę również podniesienie do rangi zadania koordynującej roli ABW w systemie bezpieczeństwa państwa. Obejmuje ona głównie przedsięwzięcia operacyjne oraz operacyjno-techniczne (a zatem wsparcie tych działań podejmowanych przez inne służby). W zakresie uprawnień szefa ABW pojawił się także nowy instrument koordynacji działań operacyjnych w postaci centralnej ewidencji zainteresowań operacyjnych służb specjalnych¹⁰³.

Oprócz wykonywanych zadań kontrwywiadowczych działalność ABW skoncentrowana jest na bezpieczeństwie i ochronie porządku konstytucyjnego, ochronie ta-

¹⁰⁰ M. Bożek, *Pozycja prawna Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Emów 2003, s. 33.

¹⁰¹ S. Zalewski, *Ewolucja modelu polskich służb specjalnych 1990–2002*, Warszawa 2002, s. 14.

¹⁰² M. Bożek, *Charakter i postacie kodeksowe przestępstw przeciwko interesom ekonomicznym*, Emów 2004, s. 7.

¹⁰³ Art. 40 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. 2002, nr 74, poz. 676).

jemnicy państwowej, prowadzenie postępowań w zakresie bezpieczeństwa osobowego i przemysłowego.

ABW swoje zadania realizuje w oparciu o rozbudowaną strukturę jednostek organizacyjnych, w których skład wchodzi służby, usytuowane w centrali oraz terenowe.

Zadania Agencji Wywiadu obejmują dwa zasadnicze obszary: rozpoznawanie zagrożeń oraz uzyskiwania istotnych informacji w zakresie bezpieczeństwa zewnętrznego państwa oraz szeroko rozumianej ochrony przedstawicielstw dyplomatycznych RP, w tym ich pracowników. Ważnym elementem usytuowania wywiadu w państwie jest wskazanie w ustawie, że wykonuje on zadania poza granicami RP¹⁰⁴.

Zadania Agencji Wywiadu obejmują¹⁰⁵:

- uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji Rzeczypospolitej Polskiej oraz jej potencjału ekonomicznego i obronnego;
- rozpoznawanie i przeciwdziałanie zagrożeniom zewnętrznym godzącym w bezpieczeństwo, obronność, niepodległość i nienaruszalność terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- ochrona zagranicznych przedstawicielstw Rzeczypospolitej Polskiej i ich pracowników przed działaniami obcych służb specjalnych i innymi działaniami mogącymi przynieść szkodę interesom Rzeczypospolitej Polskiej;
- zapewnienie ochrony kryptograficznej łączności z polskimi placówkami dyplomatycznymi i konsularnymi oraz poczty kurierskiej;
- rozpoznawanie międzynarodowego terroryzmu, ekstremizmu oraz międzynarodowych grup przestępczości zorganizowanej;
- rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi oraz towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią masowej zagłady i zagrożeń związanych z rozprzestrzenianiem tej broni oraz środków jej przenoszenia;
- rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na bezpieczeństwo państwa, oraz podejmowanie działań mających na celu eliminowanie tych zagrożeń;
- prowadzenie wywiadu elektronicznego;

¹⁰⁴ S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie...*, s. 53.

¹⁰⁵ Art. 6 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. 2002, nr 74, poz. 676).

- podejmowanie innych działań określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych.

W zadaniach AW uwzględniono zadania zarówno wynikające z potrzeby zapewnienia ochrony podstawowych interesów państwa w jego relacjach międzynarodowych, jak również z tzw. zagrożeń powszechnych. W tym drugim ujęciu lista zadań wywiadu jest odbiciem istotnych społecznie i politycznie zjawisk, określanych jako zagrożenia o charakterze globalnym.

Działalność AW obejmuje szeroki zakres zadań tajnej służby ze szczególnym uwzględnieniem jej informacyjno-analitycznej roli w państwie. Zadania te wykonywane są na rzecz bezpieczeństwa narodowego w jego ujęciu wewnętrznym oraz podejmowane w relacjach do potrzeb sojuszniczych. Jest to w istocie nowe ujęcie zadań służby wywiadowczej, działającej w nowych warunkach – państwa demokratycznego, uczestnika sojuszu o dominującej pozycji w świecie, którego charakter w nowym tysiącleciu wyznaczają procesy globalizacji (oraz towarzyszące im napięcia polityczne i społeczne).

Agencja Wywiadu wykonuje zadania operacyjno-rozpoznawcze, działając wyłącznie poza granicami kraju, a jej funkcjonariusze nie posiadają uprawnień procesowych. Prowadzenie czynności operacyjno-rozpoznawczych w kraju przez Agencję Wywiadu dopuszczono wyłącznie za pośrednictwem szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego¹⁰⁶.

Zgodnie z art. 5 (ust. 1) ustawy o Służbach Kontrwywiadu Wojskowego (SKW) i Służbach Wywiadu Wojskowego (SWW), do zadań **SKW** należy:

- 1) rozpoznawanie, zapobieganie oraz wykrywanie popełnianych przez żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową, funkcjonariuszy SKW i SWW oraz pracowników SZ RP i innych jednostek organizacyjnych MON, przestępstw:
  - przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstw wojennych określonych w cytowanej wcześniej ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, a także innych ustawach i umowach międzynarodowych;
  - przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej określonych w kodeksie karnym oraz takich czynów skierowanych przeciwko państwom obcym, które zapewniają wzajemność;
  - w przypadku zamachu na jednostkę Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej lub niszczenia lub uszkodzenia obiektu albo urządzenia o znaczeniu obronnym;
  - zagrażających bezpieczeństwu lub zdolności bojowej SZ RP lub innych jednostek organizacyjnych MON;

¹⁰⁶ Ibidem, art. 6, ust. 3.

- przeciwko ochronie informacji, jeżeli mogą one zagrażać bezpieczeństwu lub zdolności bojowej SZ RP lub innych jednostek organizacyjnych MON, a także takich czynów skierowanych przeciwko państwom obcym, które zapewniają wzajemność;
  - określonych w art. 33 ustawy z dnia 29 listopada 2000 r. o obrocie z zagranicą towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa¹⁰⁷;
  - związanych z działalnością terrorystyczną oraz godzących w bezpieczeństwo potencjału obronnego państwa, służb zbrojnych RP oraz jednostek organizacyjnych MON, a także państw, które zapewniają wzajemność;
- 2) współdziałanie z Żandarmerią Wojskową i innymi organami uprawnionymi do ścigania przestępstw wymienionych w punkcie 1;
  - 3) realizowanie, w granicach swojej właściwości, zadań służby ochrony państwa określonych w ustawie z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych,
  - 4) uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć znaczenie dla obronności państwa, bezpieczeństwa lub zdolności bojowej SZ RP lub innych jednostek organizacyjnych MON oraz podejmowanie działań w celu eliminowania ustalonych zagrożeń,
  - 5) prowadzenie kontrwywiadu radioelektronicznego oraz przedsięwzięć z zakresu ochrony kryptograficznej i kryptoanalizy,
  - 6) uczestniczenie w planowaniu i przeprowadzaniu kontroli realizacji umów międzynarodowych dotyczących rozbrojenia,
  - 7) ochrona bezpieczeństwa jednostek wojskowych, innych jednostek organizacyjnych MON oraz żołnierzy wykonujących zadania służbowe poza granicami państwa,
  - 8) ochrona bezpieczeństwa badań naukowych i prac rozwojowych zleconych przez SZ RP i inne jednostki organizacyjne MON oraz produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o przeznaczeniu wojskowym zamówionymi przez SZ RP i inne jednostki organizacyjne MON,
  - 9) podejmowanie działań, przewidzianych dla SKW, w innych ustawach, a także umowach międzynarodowych, którymi Rzeczpospolita Polska jest związana.

---

¹⁰⁷ Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o obrocie z zagranicą towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (Dz.U. 2004, nr 229, poz. 2315).

Zadania SKW obejmują również rozpoznawanie oraz wykrywanie przestępstw, popełnionych we współdziałaniu z żołnierzami pełniącymi czynną służbę wojskową funkcjonariuszami SWK i SWW lub pracownikami SZ RP i innych jednostek organizacyjnych MON. Działalność SKW poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej może być prowadzona w związku z jej działalnością na terytorium państwa wyłącznie w zakresie realizacji zadań określonych w ust. 1 i 2.

Do zadań Służb Wywiadu Wojskowego – zgodnie z ustawą o SKW i SWW – należy:

- 1) uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa potencjału obronnego Rzeczypospolitej Polskiej, bezpieczeństwa i zdolności bojowej SZ RP, warunków realizacji, przez SZ RP, zadań poza granicami państwa;
- 2) rozpoznawanie i przeciwdziałanie militarnym zagrożeniom zewnętrznym godzącym w obronność Rzeczypospolitej Polskiej oraz zagrożeniom międzynarodowym terroryzmem;
- 3) rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi oraz towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią masowej zagłady i zagrożeń związanych z rozprzestrzenianiem tej broni oraz środków jej przenoszenia;
- 4) rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na obronność państwa oraz zdolność bojową SZ RP, a także podejmowanie działań mających na celu eliminowanie tych zagrożeń;
- 5) prowadzenie wywiadu elektronicznego na rzecz SZ RP oraz przedsięwzięć z zakresu kryptoanalizy i kryptografii;
- 6) współdziałanie w organizowaniu polskich przedstawicielstw wojskowych za granicą;
- 7) uczestniczenie w planowaniu i przeprowadzaniu kontroli realizacji umów międzynarodowych dotyczących rozbrojenia;
- 8) podejmowanie innych działań przewidzianych dla SWW w odrębnych ustawach, a także umowach międzynarodowych, którymi Rzeczpospolita Polska jest związana.

Wymienione zadania (z wyjątkiem ust. 3), są realizowane poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Działalność SWW na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej może być prowadzona wyłącznie w związku z jej działalnością poza granicami państwa, a jedynie niektóre czynności są dopuszczalne wyłącznie za pośrednictwem SKW albo Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, odpowiednio do ich kompetencji.

Zadania Centralnego Biura Antykorupcyjnego (CBA) zostały szeroko określone w ustawie o CBA i obejmują:

- 1) rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw przeciwko:
  - a) działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego, określonych w art. 228–231 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹⁰⁸, a także o których mowa w art. 14 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne¹⁰⁹,
  - b) wymiarowi sprawiedliwości, określonym w art. 233, wyborom i referendum, określonym w art. 250a, porządkowi publicznemu, określonym w art. 258, wiarygodności dokumentów, określonych w art. 270–273, mieniu, określonym w art. 286, obrotowi gospodarczemu, określonych w art. 296–297 i 299, obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi, określonym w art. 310 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, a także o których mowa w art. 585–592 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych¹¹⁰ oraz określonych w art. 179–183 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi¹¹¹, jeżeli pozostają w związku z korupcją lub działalnością godzącą w interesy ekonomiczne państwa,
  - c) finansowaniu partii politycznych, określonych w art. 49d i 49f ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych¹¹², jeżeli pozostają w związku z korupcją,
  - d) obowiązkom podatkowym i rozliczeniom z tytułu dotacji i subwencji, określonych w rozdziale 6 ustawy z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy¹¹³, jeżeli pozostają w związku z korupcją lub działalnością godzącą w interesy ekonomiczne państwa oraz ściganie ich sprawców;
- 2) ujawnianie i przeciwdziałanie przypadkom nieprzestrzegania przepisów ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne;

¹⁰⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

¹⁰⁹ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (Dz.U. 1997, nr 106, poz. 679 z późn. zm.).

¹¹⁰ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000, nr 94, poz. 1037, z późn. zm.).

¹¹¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. 2005, nr 183, poz. 1538 z późn. zm.).

¹¹² Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. 2001, nr 79, poz. 857, z późn. zm.).

¹¹³ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. 1999, nr 83, poz. 930, z późn. zm.).

- 3) dokumentowanie podstaw i inicjowanie realizacji przepisów ustawy z dnia 21 czerwca 1990 r. o zwrocie korzyści uzyskanych niesłusznie kosztem Skarbu Państwa lub innych państwowych osób prawnych¹¹⁴;
- 4) ujawnianie przypadków nieprzestrzegania określonych przepisami prawa procedur podejmowania i realizacji decyzji w przedmiocie: prywatyzacji i komercjalizacji, wsparcia finansowego, udzielania zamówień publicznych, rozporządzania mieniem jednostek lub przedsiębiorców, o których mowa w art. 1 ust. 4 oraz przyznawania koncesji, zezwoleń, zwolnień podmiotowych i przedmiotowych, ulg, preferencji, kontyngentów, plafonów, poręczeń i gwarancji kredytowych;
- 5) kontrola prawidłowości i prawdziwości oświadczeń majątkowych lub oświadczeń o prowadzeniu działalności gospodarczej osób pełniących funkcje publiczne, o których mowa w art. 115 § 19 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, składanych na podstawie odrębnych przepisów;
- 6) prowadzenie działalności analitycznej dotyczącej zjawisk występujących w obszarze właściwości CBA oraz przedstawianie w tym zakresie informacji Prezesowi Rady Ministrów, Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej, Sejmowi oraz Senatowi.

CBA współdziała w zakresie swojej właściwości z organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów, a funkcjonariusze tej instytucji mają podobne uprawnienia jak inne służby specjalne i policja, mogą prowadzić czynności operacyjno-rozpoznawcze, kontrolne i dochodzeniowo-śledcze.

Kompetencje polskich służb specjalnych zostały określone w aktach prawnych. Ich realizacja obejmuje zadania w sferze bezpieczeństwa państwa i ochrony porządku publicznego, zarówno wewnętrznego (ABW, SWW), jak i zewnętrznego (AW, SKW), a także przeciwdziałania korupcji (CBA).

---

¹¹⁴ Ustawa z dnia 21 czerwca 1990 r. o zwrocie korzyści uzyskanych niesłusznie kosztem Skarbu Państwa lub innych państwowych osób prawnych (Dz. U. 1990, nr 44, poz. 255 z późn. zm.).